

כנס שערכו "הבוגרים שלי" (מי שסיימו MSc PhD בהנחייתי)

לרגל יום הולדתי ה-75

שלום לכולכם, תודה למברכים ולכל מי שהגיע לחגוג אתי היום.

נהוג לסיים בתודות, אך אני מבקשת לפתוח בהן, כי לבי מלא בן. תודה על הזכות הגדולה לבלות את חיי המקצועיים כחברת סגל אקדמי, כמורה ומנחה, כחוקרת וכותבת, בתחום המעניין אותי מאד והחשוב בעיני מאד: סוגיות חברתיות בתכנון עירוני. לעשות זאת עם סטודנטיות וסטודנטים איכפתיים וחכמים, עם עמיתות ועמיתים שיודעים לחשוב ויודעים להתבטא, בארץ ובמדינות אחרות, בטכניון ובאוניברסיטאות אחרות, בפקולטה לארכיטקטורה, ובפרט במסלול לתכנון ערים ואזורים ובמרכז לחקר העיר והאזור. במשפחתי, אני בת בכורה ודור ראשון להשכלה גבוהה, כך שהנתיב הזה כלל לא היה ברור מלכתחילה. כלל לא מובנת מאליה הזכות לראות שיש פרי להשקעה רבת השנים, כפי שהדבר מתבטא בקיומו של האירוע הזה, כולל חלקו הראשון שהיה מפגש מרגש ועמוס תכנים עם הסטודנטים לשעבר וחלקו השני עמכם כעת. אני מלאת רגשות תודה לסטודנטים שארגנו, ובאופן מאד ספציפי לסמדר אמיר, שדאגה לכול, מן התכנים ועד למטעמים, ליוליה זיפלינגר שהעמידה את משרדה לרשות ארגונו של המפגש, לאורן יפתחאל, לאמילי סילברמן ולתמי גבריאלי. תודה רבה לבית המחקרי שלי, למרכז לחקר העיר והאזור, לשמאי אסיף העומד בראשו בהצלחה רבה בשנים האחרונות, ולאורית המזכירה, שבתבונה ובנועם הליכות מנהלת את הפעילות הענפה. תודה למסגרת הפקולטית, שהתחזקה והתעשרה בשנים שיהודה קלעי עומד בראשה, לעמיתי בה, לדלית וללימור שסייעו לקיום המפגש הזה. וברשותכם, התודה הגדולה ביותר לבן זוגי יוסי, שצועד עמי בדרך לא קלה במיוחד כבר 57 שנה, שסובלנותו ותמיכתו היום-יומית הן בסיס הייתכנות של הדרך שלי;

תודה להורי, מנוחתם עדן, שהדבר החשוב ביותר בעיניהם היה שהילדים ילמדו; לבתי נגה, שיחד עם בן זוגה רענן ועם הנכדים עידו ואיתמר מייצגים כאן את הדור השני והשלישי שלנו. אחיה, כלותינו וחמשת נכדינו האחרים בחו"ל; הם יוכלו לשמוע ולראות את הדברים בזכותה של נועה, שמצלמת ומקליטה. מבחינתי, העוגן המשפחתי החזק לא רק שלא ריתק אותי לקרקע, אלא הוא שאפשר להמריא. תודה לכם, אהובי, ולכל עמיתי שטרחו ובאו לכאן.

בדברי פתיחה אלה, אני מבקשת לשתף אתכם בחלק מעולמי. בעולם שלי, לספרים ולקריאה בם יש תפקיד מרכזי. מאז ומעולם היה זה התחביב המועדף. כילדה, הייתי רשומה בספריה ציבורית. אני זוכרת את עצמי בגיל צעיר יושבת על המדרגות, המובילות לספריה, ובולעת ספר ששאלתי זה עתה, כדי לחזור ולשאל ספר נוסף באותו יום. קראתי כול מה שהיה בספרייה; מתריסר הכרכים של "זכרונות בית דוד" ועד "גדולי עולם" של אנציקלופדיה "מעין" (ספר שהרחיב את עולמי, השפיע עלי וממנו שאבתי חלק מן המוטיבציות שמניעות אותי); מספרי "חסמבה" הישראלים (את שני הראשונים ידעתי בעל פה) ועד תרגומים מספרות העולם, כמו: "הלב" האיטלקי, "הטייס הקיטע" הסובייטי, "האדמה הטובה" הסינית ו"הפנינה" האמריקנית. גם היום אני קוראת די הרבה. אחד הספרים שקראת לאחרונה הינו "כבוד" מאת הסופרת הטורקיה Elif Shafak, אשר כך (כמעט כך; עמ' 70) הציגה את גיבורי סיפורה: הבן הבכור שאף להגן על העולם, הבת – לשנות את העולם, והבן הצעיר – רק להבין את העולם. מבחינתי, נוח לי להזדהות עם שלושת התיאורים הללו: כסוציולוגית, וזה הבסיס שלי, אני מבקשת להבין את העולם, את העולם החברתי; כמתכנתת, וזה העיסוק המרכזי שלי – לשנות את העולם, העולם היישובי; כסביבתית, נושאי סביבה נוספו לעיסוקי בעשרים השנים האחרונות – להגן על העולם, על עולם הטבע ומשאביו. מבחינתי, שלוש הגישות הללו – להבין, להגן, לשנות – אינן סותרות זו את זו, אלא להיפך, משתלבות ומשלימות זו את זו. אשתף אתכם בשלושה סיפורים

קצרים, המתייחסים למחקרים אחרונים, שהמוטיבציה לכל אחד מהם קשורה לאחת משלוש גישות אלה.

להבין – יחד עם הדוקטורנטית שרה גולדברג, אנחנו מנסות להבין איך קרה מה שקרה ב-2011. באותו זמן, אותה שנה, באלף ערים גדולות ברחבי הגלובוס, מקהיר ועד סידני, ממדריד ועד ניו יורק ותל אביב – באלף ערים (מתועדות) ב-82 מדינות, התארגנה מחאה חברתית דומה במאפייניה; אנשים דומים - בראשם צעירים משכילים, בני המעמד הבינוני, לא אנשים רעבים ללחם; ארגנו מחאות דומות – הקימו אוהלים בכיכרות העיר, יצרו צעדות גדולות, השתמשו ברשתות חברתיות וקיימו אספות עם, שהשתדלו להתנהל באופן דמוקרטי ללא מנהלים; וגם השמיעו קריאות דומות – קריאות כנגד ריכוז העושר בידיים מועטות, כנגד יוקר המחיה, בעד שלטון דמוקרטי, דיור בר-השגה וחינוך איכותי לכול. אנחנו מנסות להבין מהם השינויים הגלובליים, שהניעו ואיפשרו את המחאה החברתית הגלובלית שהתרחשה ב-2011, אשר ייתכן שתהיינה לה השפעות מרחיקות לכת על עתידו של המשטר הניאו-ליברלי, השולט כיום ברוב הערים והמדינות.

לשנות – כמתכננת צעירה, בעולם שהאמין בכוחו המיטיב של המדע, הייתי שותפה לשאיפות לגרום לשינויים גדולים. אומנם, גיחכנו כשמנחם בגין הכריז ב-1977, שאם יהדות התפוצות תתרום מספיק כספים, נסיים שיקומן של כל שכונות המצוקה בארץ תוך 5 שנים. ידענו שלא תוך זמן כה קצר, אך האמנו שבעזרת תכנון כוללני ורציונלי, שכולל האזנה לתושבים, נחולל שינוי משמעותי לטובה תוך שנים אחדות. היום, אני מכירה את מגבלות כוחנו, וגם למדתי דבר או שניים על "רציונלי" ולא רציונלי בהתנהגותנו היום-יומית ובתכנון. בכל זאת, אני עדיין מנסה לשנות דברים לטובה: יחד עם הדוקטורנטית נאוה קיינר פרסוב אני לומדת את תוצאותיהם של פרויקטים להתחדשות עירונית, בגישת פינוי ובינוי ובגישת תמ"א 38, כדי להבין מי נהנה מהם ומי נפגע, וכדי להמליץ איך ליצור תכניות להתחדשות עירונית, כך שכמה שיותר אנשים, בעיקר מקבוצות מוחלשות, יפיקו תועלות מהן.

להגן – בתקופת החלומות הגדולים, בתקופת רבין כראש ממשלה בתחילת שנות ה-90 למאה הקודמת, כאשר היה נדמה שהשלום ניצב בפתח, עמיתי ואני עסקנו באינטנסיביות ב"ישראל 2020" - תכנית אב למדינה בשנות האלפיים, פרויקט מחקר ותכנון שאפתני, שמומן על ידי 11 משרדי ממשלה והעסיק כ-250 אנשי מקצוע. בראשותו של אדם מזור, פיתחנו שלוש חלופות לעתידה של ישראל: חברתית, כלכלית וסביבתית. אני הייתי אחראית לחלופה החברתית, ובין היתר, ערכתי יחד עם דר' תמי טרופ תחזית דמוגרפית, שלפיה הבנו שבשנים הבאות יגורו במישור החוף כמליון תושבים נוספים. את פרופ' אורי שמיר הכרתי לא מן האקדמיה אלא מריקודי עם ועמים, ומכיוון שהוא היה באותה תקופה ראש המכון למחקר המים בטכניון, שאלתי אותו: מה יקרה לאקוויפר, השוכן מתחת למישור החוף ומשמש כמקור עיקרי למי שתייה בישראל (מה שהיה נכון אז והשתנה היום, כשרוב המים שאנו שותים נובעים ממתקני התפלה)? מה יקרה לאקוויפר כאשר נלבישו שלמת בטון ומלט עבור המליון הנוסף? משאלה זו צמחה עבודה רב-דיסציפלינרית, ששותפים לה מתכננים ואדריכלי נוף, אנשי הנדסת מים ואקולוגים, שנמשכת כבר למעלה מ-20 שנה; במסגרתה בוצעו 13 מחקרים, מתוכם 9 הניבו תזות לתואר שני, שרוב כותביהן נמצאים הערב כאן. העבודות התמקדו בתחילה בדרכים שתאפשרנה להגן על אקוויפר החוף; שאלנו: איך נמשיך לבנות ולסלול, ובכול זאת נאפשר למי הגשמים לחלחל אל מי התהום. במשך הזמן התחום התרחב ונושאי ההגנה התרחבו; לא רק תכנון שמגן על האקוויפר ועל משאבי המים, אלא גם מגן על ערכי טבע ונוף ועל שירותי המערכת האקולוגית, כולל שירותי חברה ותרבות. בסוגיה זו עסקה התזה של ליעד מרקוס, שהנחיתי יחד עם פרופ' אביטל גזית. דווקא בתחום זה של "תר"מ – תכנון רגיש למים", שאינו בנתיב המרכזי שלי, הייתה למחקרים שביצעתי עם עמיתי והסטודנטים השפעה משמעותית ביותר על שדה התכנון בארץ, החל מתמ"א 34' שהשתתפנו בניסוחה, דרך תקנות שהשתנו בוועדות מחוזיות ובערים רבות, ועד עשרות פרויקטים ברחבי הארץ, שמממשים אמצעים של תכנון

רגיש למים ואותם אנחנו חוקרים כעת, בשותפות עם הפרופסוריות טלי אלון-מוזס ומישל פורטמן, חוקרים מאוניברסיטאות אחרות בארץ ואף מאוסטרליה. ההישג האחרון בתחום זה הוא, שבסמסטר הנוכחי נוסף קורס חדש לתכנית הלימודים בפקולטה, ראשון מסוגו בישראל: קורס בתכנון רגיש למים.

עד כאן על "להבין, לשנות ולהגן", על עצמי ועל מחקרים ופרויקטים שהייתי שותפה להם, ומכאן מילים אחדות על שש ההרצאות הקצרות שלפנינו, שיישאו אותן חוקרים מבין הבוגרים שסימו לימודיהם בהנחייתי, בצד שתי חברות סגל, יחסית חדשות בפקולטה, שמלמדות – בדרכן שלהן, כמובן - את הקורסים שאני לימדתי. מכיוון שמה שמאחד את כול המרצים כאן היום הינו צירוף של השכלה ותעסוקה במדעי החברה ובתכנון, הם משקפים את המגמות המקובלות בעידן הנוכחי בתחומים אלה. למה כוונתי? מתכננים עסקו מאז ומעולם בעתיד: בתחזיות – איך ייראה העולם בעתיד, ובתכניות – איך ראוי שייראה. אולם כיום, בעיקר בקרב המתכננים הצעירים, שהבסיס שלהם במדעי החברה (צעירים בתחום שלנו הם בני הארבעים ואולי אפילו החמישים), רבים אימצו את רוח הביקורת החברתית, הנושבת בכול מדעי החברה, וגם במדע ההיסטוריה; הם מתמקדים במה שאינו מתנהל כראוי בחברה, בהווה ובעבר הקרוב, מנתחים את התופעות ואת הגורמים להן. בשלוש ההרצאות הראשונות מתוך השש תוכלו להתרשם חלקית מן הגישה הביקורתית, אם כי מכיוון שבכל זאת מדובר לא רק במדעי החברה אלא גם במתכננים, הם מתייחסים - בסופו של דבר - למה שכן ראוי שייעשה ולא רק למה שאינו ראוי. בשלוש ההרצאות האחרונות, גם כשאורן יפתחאל – איש הביקורת הידוע – נמנה על שלושת האחרונים, נשמע דברים הנכנסים למסגרת הגישה התכנונית "הקלאסית", זו שמוקדה במה שרצוי ואפשר לעשות, כדי לשפר את איכות החיים ואת איכות הסביבה הבנויה והפתוחה שאנו חיים בה.

תודתי לכל אחת ואחד מן המרצים. אני מזמינה את פרופ' שמאי אסיף להמשיך בתפקיד

מנחה הערב.

